

AMIR TEMUR SALTANATIDA DAVLAT BOSHQARUV ASOSLARI

Arziqulov Yusuf Abdumurod o'g'li

Magistr, Samarqand Davlat Universiteti

Annotatsiya: *XIV-XV asrlarda Movarounahrda kechgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy jarayonlar, davlat boshqaruv asoslari, ijtimoiy, harbiy va sud-xuquq tizimida amalga oshirilgan islohotlar, Amir Temur davlatining ma'muriy tizimi, diplomatiya tarixi, tashqi siyosat va uning yo'nalishlari, xalqadro yozishmalari tarixi.*

Kalit so'zlar: *Amir Temur, davlatchilik, markaziy davlat boshqaruvi, mahalliy boshqaruv, ijtimoiy tizim, davlat boshlig'i, qurultoy, mudofaa, harbiy tizim, sud-xuquq tizimi, diplomatiya, tashqi siyosat.*

Аннотация: *Социально-политические, экономические и духовно-нравственные процессы в XIV-XV вв, основы государственного управления, образование социальной, военной и судебно-правовой, системы административное управление эпохи Амира Темура, История дипломатии, внешняя политика и её направления история международной переписки.*

Ключевые слова: *Амира Темура, государственность, центральное, государственное управление, местное управление, Социальная система, глава государства, курултай, оборона, военная система, судебно-правовая системы, дипломатия, внешняя политика.*

Annotation: *Sociopolitical, economic and moral event in XIV-XV ages, bases of the government, formation of social. Military and judicial – legal system, management of an state of Amir Temur, history of diplomacy, foreign policy and its directions history of the international correspondence.*

Key words: *Amir Temur, statehood, the central, government, local, management, social system, the head of the state, kurultay, defense, military, judicial-legal, system diplomacy, foreign policy*

Ushbu masala hali olimlar tomonidan alohida mavzu sifatida o'rganilmagan bo'lmada B.Ahmedov, O.Bo'riyev, A.Ziyo, H.Boboyev, A.Sandov, L. Keren⁵, B. Mans⁶ va boshqa olimlarning tadqiqotlarida Amir Temur kuchli xarakter soxibi, moxir siyosatchi va lashkarboshi, ilmli inson sifatida ta'riflanadi.⁷ Masalan, B. Mans Amir Temur o'z davrida arab fors dunyosining eng peshqadam kishilaridan biri bo'lganligini aytib, uning turk va fors tilida ham birdek muloqot qila olishi, olimlar bilan munozaraga kira olishdek yuksak ilmi borligi, o'zi yurish qilgan yerlarni avvaldan to'liq o'rganganligi, o'z davrining mashhur olimi Ibn Xaldun bilan bo'lgan munozarasi haqida to'xtalib, ko'pincha bahs munozaralarda uning ilmi baland kelganligini aytib o'tgan.

Shunga qaramay, fanda uning saltanat taraqqiyotida tutgan siyosiy mavqeyi to'liq ochib berilmagan. "Temur tuzuklari"da bu xaqda ba'zi ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

⁵ Keren.L, Saidov A, Amir temer va Fransiya...16-72

⁶ Mans B.F Temurs personality. The rise and rule of Temirlanc Pp 16-18

⁷ O'sha joyda

Unda davlat boshlig'i o'zini tutishi, qanday asoslarga tayanilganda davlatni mustaxkam boshqara olishi haqida ba'zi yo'riqnomalar keltirilgan. Jumladan, hukmdor o'zining qat'iy so'zi va mustaqil fikriga ega bo'lishi, masalalar yechimini topishdan avval yon-atrofdagi kishilarning fikrini inobatga olsa-da, so'nggi so'zni uning o'zi hal qilishi, turli gap-so'zlarga uchmasligi, barcha bilan yaxshi munosabat o'rnatish bilishi kerakligi ta'kidlangan.

Amir Temur mamlakatda hukmdor chiqargan buyruq va qarorlar faqat uning ixtiyorida bo'lishi kerak deb hisoblagan va o'zining boshqaruv faoliyatida bu qoidaga amal qilgan. Bizningcha, ushbu davlatchilik ta'limoti davlat hokimiyatini amalga oshirishning muxim usullaridandir.

Hukmdor o'z siyosiy mavqeyini saqlab qolishi uchun uning adolatli va komil inson bo'lishi yetarli emas, maqsadga erishish uchun uning atrofidagi mansabdorlar ham o'z kasbining ustasi, fidoyi va halol bo'lishlari kerak.

Amir Temur o'zi tayinlagan vazirlar, amaldorlar va sipohiyalar vositasida davlat boshqaruvini amalga oshirganligi uning eng katta yutuqlaridan biridir.

Amir Temur ayniqsa, vazirlar tanlash masalasini to'g'ri hal qilishga intilgan. U podshoh «qoshida adolatli vazirlar tutsin, toki podshoh zulm qilgudek bo'lsa, odil vazir uning chorasini topsin. Agarda vazir zolim bo'lsa, ko'p o'tmay saltanat uyi qulaydi»⁸

Hukmdor davlat qudratining ramzi bo'lganligi sabab uning ozgina salbiy hatti-harakati ham ommaga tez ta'sir etadi. Uning har qanday masalada adolatli, rahmdil va mexribon bo'lishi hamda qonunlarning ijrosini ta'minlay bilishi yutuqlariga kafolat bo'lib xizmat qiladi.

Tarixiy saboqlar shaxsan Amir Temurning o'zi va oilasi qonunlar ijrosini ta'minlashda xalqqa o'rnak bo'lganligini ko'rsatadi.

Amir Temur boshidanoq boshqaruv jilovini o'z qo'lida mustahkam ushlagan bo'lsa ham xokimiyatni o'z xodimlariga bo'lib berish, ammo ularning ustidan nazorat o'rnatish yo'lidan borgan. Bundan Amir Temurning mamlakat ichkarisidagi muxolif kuchlarga nisbatan qo'llagan taktikasini anglab yetish mumkin. Uning fikriga ko'ra «saltanat ishlarini ishonchli va mo'tabar bir necha kishiga bo'lib berish lozim. Shunda har biri o'z ishiga bog'lanib, saltanat taxtiga ko'z olaytira olmaydi. Bundan Amir Temur o'sha davrdayoq xokimiyatning bo'linish tamoyili boshqarishni tashkillashtirishning maqbul usullaridan ekanini anglab yetgani, uning davlatchiligida ana shunday kurtaklar mavjud ekanini anglash mumkin.

Har taraflama mustaxkam, qudratli davlatni barpo etish uchun albatta bilimli, yuksak axloqiy sifatlar egasi, nozikta'b, sezgir, tezkor, mushkul vaziyatlarda ham o'z maqsadini amalga oshiradigan tadbirkor, nizo va kamchiliklarni bartaraf eta biladigan, insonning ruhiyatini anglay oladigan, boshqaruv ilmi egasi bo'lgan irodali, kuchli shaxs davlatni boshqarishi talab etiladi. Amir Temur o'z davrining ana shu talab va extiyojlariga javob bera olgan davlat arbobi edi. U davlat boshlig'ini davlat va xalqning o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishdagi asosiy vositachi deb bilgan. Yaxshi hukmdor davlat

⁸ Temur tuzuklari .... B 86

tepasiga kelsa “atrof-tevarakdagi fasodchilar tama’ qilishni tark etib, itoatu bo‘ysunish yo‘liga kiradilar “⁹-, deb ta’lim bergan.

Amir Temur qat’iyat bilan o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishgan, davrining eng zukko kishilarini pirlari deb tan olgan, olimlarning yordamiga tayangan. U o‘ziga muxolifatda bo‘lgan dushmanlarining kuch va imkoniyatlaridan davlat taraqqiyoti yo‘lida foydalangan.

Sohibqiron saltanat va qo‘shni mamlakatlarda sodir bo‘layotgan voqea xodisalarni sergaklik bilan kuzatgan hamda extimoli bo‘lgan xavf-xatarlarni oldini olgan.

Amir Temur biror ishni boshlasa doimo uni muvaffaqiyatli yakunlashga intilgan. Moliyaviy siyosatni to‘g‘ri yuritgani ham uning muvaffaqiyatlariga zamin bo‘lib xizmat qilgan. U kirim va chiqimlarni, sarf-xarajatlarni me‘yorida olib borgan, yo‘qsillarga doimiy ravishda xayr-exsonlar in‘om etib turgan, ilm-fanga homiylik qilgan.

U dunyoning eng yirik saltanatlaridan birini barpo etgan qudratli hukmdor bo‘lsa-da, umrining oxirigacha sofdil va kamtarin inson bo‘lib qolgan.

Amir Temurning davlat rahbari sifatida o‘zi tuzgan davlat taraqqiyotida bemisl o‘rni bor. Ushbu saboqlar "davlat boshlig‘i mukammal davlat qurishning muxim vositasi bo‘lib, u davlat ijtimoiy-siyosiy organizmining yuragi hisoblangan va barcha olib borilgan isloxotlar bevosita Amir Temurning rahbarlik salohiyati orqali amalga oshirilgan. Bu noyob iqtidor va fidoiylik Amir Temur siyosiy mavqeining mustahkamlanishiga zamin bo‘lib xizmat qilgan",- degan xulosaga kelishimizga asos bo‘ladi.

Biz Amir Temurning siyosiy mavqeini taxlil etish asnosida "bu davrda hukmdorlik ta’limoti yaratilgan”, - degan xulosaga keldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Uljayeva Sh. M “Amir Temur va Temuriylar davrida milliy davlatchilikning rivojlanishi” Toshkent “Fan”-2005
2. Ahmedov B “Amir Temur davlatini idora qilish siyosati” / “Amir Temurni yod etib”- Toshkent “O‘zbekiston” – 1996
3. Bo‘riyev O - “Termuriylar davri yozma manbalarda Markaziy Osiyo” Toshkent “O‘zbekiston” – 1997
4. Azamat Ziyov “O‘zbek davlatchilik tarixi” Toshkent “Ma’naviyat” 2000
5. Boboyev X. B “Amir Temur va uning qarashlari” Toshkent “Adolat” – 1992
6. “Temur Tuzuklari” Toshkent “Yangi nashr” – 2019
7. Haider M. The sovereign in the timurid state (XIV-XV centuries) 1976

⁹ Nizomiddin Shomiy “Zafarnoma”.... B 81